

GREGORI, Carme (2006): *Pere Calders: tòpics i subversions de la tradició fantàstica*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 291 p. (Textos i estudis de cultura catalana, 111).

En arribar per primera vegada a les aules de batxillerat l'any 1978 els contes de Pere Calders, rere la seva popularització arran de l'èxit teatral d'*Antaviana*, els professors d'aleshores, malgrat la seva bona voluntat, van topar frontalment amb la inesperada dificultat de fer-los entendre als alumnes, d'extreure'n intel·ligiblement aquells elements irònics i paròdics que, des d'un judici *a priori*, semblaven del tot adients per a una lectura juvenil. Allò que no es va fer llavors, constatar el fracàs de la lectura didàctica d'un Calders exclusivament «divertit» i fantàstic –sense altra exigència– i la necessitat d'obviar l'enfocament «realista» convencional en els seus llibres, és el primer pas per apropar-se a la comprensió correcta dels textos caldersians. L'establiment raonat d'aquesta actitud prèvia i un inicial aplanament del camí a partir d'una primera teorització sobre la poètica caldersiana van arribar ja en els anys vuitanta a partir de les aportacions progressives, entre d'altres estudiosos, de Jaume Aulet (Aulet 1984), Joan Melcion (Melcion 1986, 1997) i Maria Campillo (Campillo 1988, 1990, 1996). D'aleshores ençà, en la dècada dels noranta han estat molts els estudis acadèmics dedicats a l'autor, des d'un primer treball d'articulació teòrica sobre la ficcionalitat caldersiana, de Vicent Simbor (Simbor 1991), i dos aplecs de diversos autors (Cabré 1997; *Catalan Review* 1996) –passant per les recerques successives de Melcion i Gregori–, fins a arribar, en els dos mil, a la publicació d'un ampli volum miscel·lani que aprofundeix sobre múltiples facetes de l'escriptor (Puig 2003), en tots els casos amb aportacions dels estudiosos aquí citats. Al marge de tot el dit, destaquen el Doctorat Honoris Causa per la Universitat Autònoma de Barcelona que

s'atorgà a Calders el 1992, el llegat que l'escriptor féu de l'arxiu familiar a aquesta mateixa universitat i l'exposició *Calders. Els miralls de la ficció* que se li dedicà el 2000 al CCCB. Aquestes actuacions, dirigides pels professors Jordi Castellanos i Joan Melcion, han assegurat la continuïtat de l'interès per l'autor i dels estudis caldersians i han deixat també algunes publicacions de remarcable interès (vegeu Calders 1995; Castellanos / Melcion 2000; Castellanos 2003).

Pere Calders: tòpics i subversions de la tradició fantàstica, de Carme Gregori, és la primera obra crítica que sistematitza i raona amb exhaustivitat els trets identificadors i les claus de comprensió de l'obra caldersiana, partint d'una anàlisi completa de les teories del fantàstic i en presència de tota la recerca feta sobre l'escriptor. Es tracta de la primera monografia sobre Calders d'un sol autor, si descomptem el llibre d'Amanda Bath, molt superat per treballs posteriors i generador d'alguns dels tòpics erronis sobre l'escriptor. Gregori selecciona i posa ordre en els estudis anteriors, atès que parteix d'un estat de la qüestió caldersiana i fixa minuciosament els seus objectius, que té cura d'anar comprovant en una autolectura final vehiculada en les conclusions. Manifesta un especial interès en aquesta feina de desbroçar el camí atès que Calders és un dels autors més «mal llegits» i sobre el qual s'han elaborat més llocs comuns falsos. Per tal de reparar aquests errors el llibre no només reflexiona sobre la literatura caldersiana sinó que corregeix i fonamenta, quan cal, les idees crítiques més o menys encertades que ha generat. Gregori, rere l'emmarcament teòric inicial, fa progressar el seu estudi arran de l'adjudicació –mai no contrastada fins al moment i acceptada genèricament durant anys– de l'apel·latiu *fantàstic* aplicat a l'obra de Calders. Per a eliminar aquesta primera etiqueta errònia i treballar sobre una base sòlida la poètica de l'escriptor, dedica el segon capítol a «establir les relacions entre Calders i el fantàstic d'una manera fonamentada» i passa, després, a «l'anàlisi del que de fantàstic hi ha a l'obra del nostre autor». Aquest doble objectiu, que centra el punt de partida del llibre, forneix, amb l'eliminació de malentesos que representa, una de les perspectives més aclaridores sobre aquest gènere narratiu elaborades en l'àmbit de la recerca catalana. Aquesta revisió, basada de manera exhaustiva i minuciosa en els principals estudiosos de les teories del fantàstic (D.Mellier, L. Vax, M. Spada, Goimard-Stragliati, P.-G. Castex, R. Caillois, S. Freud, H. P. Lovecraft, J. Alzarakí, M. Erdal Jordan, J. Fabre, T. Todorov) assenta les bases per accedir amb coneixement de causa al món narratiu caldersià.

La discriminació de la literatura de Calders respecte a la literatura fantàstica entesa en el sentit tradicional parteix, segons l'autora, de la manca de terror que hi ha a les seves obres i de la impossibilitat d'identificar-hi la dialèctica entre el real i l'imaginari. L'operativitat de l'aplicació de les teories del fantàstic a la producció caldersiana s'ha de fonamentar, segons Carme Gregori, en les diferències entre la literatura del segle XIX i la del segle XX. En aquest sentit, i rere la correcció que Todorov aplicà sobre aquest punt, les propostes que l'autora tria per a incidir sobre Calders són les dels crítics Alzarakí, Erdal Jordan i Fabre, atès que tots tres entenen la inclusió d'elements sobrenaturals en la literatura del segle XX com «una nova postulació de la realitat contraposada a la imatge del món que prevalia en el fantàstic tradicional». D'aquest plantejament arrenca el raonament de Gregori sobre la manca de realisme en l'obra de l'escriptor: «Si Calders no és un autor realista, en el sentit positivista del terme, no és perquè incorpore elements sobrenaturals en la seua obra sinó perquè aquests elements sobrenaturals no vénen a qüestionar un ordre immutable, un ordre de seguretats basat en la confiança que ofereixen la ciència i la raó».

Després d'aquests plantejaments inicials, programàtics i imprescindibles, l'epicentre de l'estudi se situa en la identificació de la poètica caldersiana, arrelada en la dialèctica constant amb el concepte –variable segons el moment històric– de realisme. L'eix ideològic del llibre, on s'assenten les bases que revelen els secrets de la literatura de Calders es desenvolupa en els capítols III i IV. Al tercer explora a fons la teoria poètica de l'autor anunciant des de bon principi com «Calders manifesta, ja en els seus primers escrits dels anys trenta, una plena convicció sobre la diferència que, pel que fa a la manera de mirar, separa el model epistemològic del científic del de l'artista». L'aposta per l'art com a alternativa de coneixement enfront d'una ciència amb limitacions ocupa –segons l'estudiosa– «un espai significatiu en l'obra de Calders». La vanitat científica queda substituïda, en

el corpus caldersià, «per la profunditat del saber intuïtiu», més enllà de la constatació objectiva. Els exemples aportats per l'autora en aquest sentit, analitzats amb profunditat i rigor, forneixen un dels capítols més suggestius de l'estudi, on es planteja com a concepte general que «la confiança plena en el desenvolupament de la ciència com a resposta als problemes de la humanitat és substituïda, en la cosmovisió caldersiana, per la confirmació de les seues limitacions», atenent al fet que Calders es malfia «no de les aportacions de la ciència i de la tècnica, que són positives en elles mateixes, sinó de la gestió que els humans hem fet d'aquests descobriments».

La conceptualització de la literatura de Calders i de la poètica que li dona coherència sorgeix de la «visió caldersiana del món», de la seva «indagació en la veritat oculta», la «que escapa als estrets límits de la raó i la ciència» i permet arribar a una condició humana «alliberada de l'empatx de transcendència, de l'egocentrisme d'una cosmovisió que situa l'home totpoderós al nivell dels déus». Gregori, partint –sempre amb abundant exemplificació de textos– d'aquest plantejament entén que «la literatura ofereix a aquest individu de mida humana una via d'accés al coneixement». Aquesta és una de les raons bàsiques que extreu de la literatura de Calders i de la teoria poètica que deixà sobre la pròpia obra –en especial al Capítol 0 de *Ronda naval sota la boira*–, tota ella un autèntic «mecanisme de verificació» gens ingenu i ben allunyat de la tonalitat amable que se li ha atribuït durant els llargs anys en què se l'ha volguda abordar des de la dialèctica entre el real i l'irreal. Gregori transita des de la poètica caldersiana fins a l'estudi rigorós de la nova concepció de realitat i del nou model de versemblança que aporta Calders, dins el qual «la literatura del somni» representa «una nova modalitat, i no una negació del realisme, amb la voluntat de penetrar, amb un esperit de comprensió global, en l'autèntica realitat humana». L'autora de l'assaig s'introdueix minuciosament i amb profunditat –sempre amb aportació d'exemples eloqüents– en la fórmula caldersiana d'elaboració de versemblança a partir de la denúncia que fa l'autor amb els seus textos de les construccions convencionals del gènere, amb la qual cosa «situa al bell mig del seu discurs la reflexió sobre els mecanismes literaris de representació i de recreació de la realitat». Per aquest camí l'estudiosa extreu els trets més rellevants de la manera caldersiana d'entendre la literatura, bàsics per a fer una lectura completa i substancial de l'autor. Dos d'aquets trets generen algunes de les anàlisis més interessants del present estudi: «l'aposta per una elaboració de la realitat a través dels mecanismes del llenguatge, sense dependències mimètiques» i «les armes de l'humor intel·lectualitzat com a instrument essencial». De fet, Calders manifestà contínuament que per a ell la literatura era una reelaboració de les pròpies experiències i, considerant que la imaginació forma part de la vida, entengué, com afirma Gregori, que «la literatura no és un afer de fets» sinó –i aquesta fou una de les seves definicions preferides– de «buscar altres noms a les coses», o sigui, un afer «de llenguatge», com rebla l'autora del llibre. Sobre l'humor caldersià, l'obra aporta també una conceptualització diàfana, necessària per a llegir sense esbiaixaments ni deformacions els textos de l'autor; la idea de la qual partir per entendre'l i valorar-lo exactament és que «l'humor té, en el conjunt de la producció de Pere Calders, un paper fonamental: compleix la funció de filtre a través del qual s'elabora la cosmovisió subjacent; és doncs, un element constitutiu de la ideologia de l'obra que no es pot confondre amb els recursos d'una comicitat epidèrmica, purament ornamental».

A més de les consideracions ideològiques de base, adreçades a generar una bona comprensió de l'obra de l'escriptor, la primera part d'aquest estudi aporta també gran quantitat d'informacions –documentades amb escreix i abordades amb el rigor crític habitual– sobre la recepció de l'obra de Calders, les seves relacions amb el Realisme Històric i sobre la part hipotèticament més suspecta de realisme de la seva obra: els textos de tema mexicà i la literatura de guerra. Gregori es nega a acceptar –sota pena d'una lectura parcial– una línia divisòria entre l'obra mexicana i la resta de la producció de Calders arran d'aquest fals realisme i argumenta detalladament aquesta posició innovadora, seguida també per Guzmán Moncada, un dels darrers estudiosos de Calders.

Els capítols V, VI i VII es dediquen a desentranyar el pas dels tòpics literaris –del fantàstic, del meravellós i de la ciència-ficció i la utopia, respectivament– a la subversió caldersiana a partir

del reciclatge de clixés o models tradicionals que Gregori descobreix sistemàticament darrere de cada text de Calders. És així com, a partir d'algunes idees de les *Lliçons americanes* de Calvino va analitzant el joc de caràcter metaficcional que Calders aplica, per subvertir-los, als tòpics de gènere amb què forja els seus contes i novel·les i identifica amb agudesa els referents del segle XIX (Poe, Gautier, E.T.A. Hoffmann, Mérimée, Villiers, Nodier, Stoker, etc.) dels textos que comenta, en una lectura que ens descobreix la vasta cultura literària de Calders i ens dóna alguns dels motius per entendre perquè «s'insereix plenament, amb una proposta original, en els paradigmes de la modernitat literària europea del segle XX». En iniciar el capítol V l'autora ens descobreix el «pacte caldersià» o declaració de principis indispensable per a iniciar l'anàlisi dels tòpics del fantàstic a l'obra de Calders. En aquest sentit el fantàstic defuig l'excepcionalitat i el sobrenatural és considerat per l'escriptor mera qüestió d'experiència quotidiana. Calders «utilitza la metareferencialitat com a mecanisme de producció recuperant els tòpics que li forneix una tradició literària perfectament codificada» i pel fet de partir d'un codi pot transgredir i reciclar aquests materials literaris. Gregori ha rastrejat, ha comparat i ha extret conclusions de cada aparellament literari entre el text subvertit de Calders i el text antecessor, en un treball d'intertextualitat de resultats molt satisfactoris per al lector, que es deixa dur pel camí aparentment fàcil d'inferències que li planteja l'autora, com en el cas de l'estudi de la subversió del motiu del doble, que consisteix per ell mateix una monografia ineludible on Calders demostra, un cop més, com la fantasia és un instrument per a conèixer la realitat. Gregori, partint del fet que Calders travessa l'univers de referència per a «desembocar en un final ben allunyat de l'origen», descobreix com «la problemàtica del jo ha passat a ser la condició normal per a l'home del segle XX» per bé que Calders «descarrega el motiu de tot el llast tràgic».

Tant les nombroses referències a contes de Calders –amb valor d'exemple– que Gregori fa constantment com les comparacions entre textos d'aquest autor i d'altres escriptors porten aparellades en les interpretacions reveladores de l'autora un valor afegit per a estudiosos i professors que cerquin anàlisis concretes, «comentaris» de les obres caldersianes. Segueixen aquesta línia els capítols VI i VII. Si al Vè repassa els elements concebuts en els relats de fantasia –aparicions, fantasmes, vampirs, animació de l'inanimat, mans tallades i altres fenòmens– i n'analitza el tractament subversiu que els aplica l'escriptor, al VIè duu a terme la mateixa operació amb els tòpics referits al meravellós –fades i bruixes, animals que parlen, metamorfosi, sirenes, mags, sortilegi oriental, la visita de la mort, l'animació de l'inanimat, el meravellós de tradició cristiana– i al VIIè, amb els tòpics de la ciència-ficció i de la utopia: els viatges extraordinaris i la conquesta espacial, els extraterrestres, la quarta dimensió i el viatge en el temps, la fallibilitat del progrés científic i tecnològic i la utopia negativa.

El pacte de lectura caldersià referit a la literatura fantàstica que descobreix i fixa Gregori, tot desfent malentesos encara habituals en la comprensió de l'autor, té naturalesa de paròdia. Les falses interpretacions d'aquesta clau paròdica han contribuït a generar «una imatge superficial i desenfocada» de l'obra de Calders, «la més estesa a nivell de divulgació, identificada amb una "lleugerera" i amb un "humor" que hi apareixen en el fons, malgrat l'aparent entusiasme que suscita, com a trets distintius d'una pràctica literària de caràcter menor o directament adscrita al gènere fantàstic, sense tenir en compte l'enorme distància que existeix entre les convencions canòniques i la reutilització paròdica que en fa Calders». Gregori treballa el marc teòric de la paròdia –com ha fet amb la literatura fantàstica– per a eliminar els falsos i pejoratius conceptes dominants sobre aquesta modalitat irònica i establir-ne una visió no deformada, que la identifica –amb el suport d'autoritats com Margaret Rose, Linda Hutcheon, P. Schoentjes, Pere Ballart, Maria Campillo, Vicent Simbor– amb la metaficció i amb la modernitat a través del funcionament intertextual i d'una superposició de contextos que marquen una transgressió, una diferència, i exigeixen una competència suficient per part del lector. Partint d'aquesta base, Gregori estableix, analitza i classifica minuciosament les paròdies caldersianes, les ironies textuals i les ironies de contrast entre text i context comunicatiu, així com els seus mecanismes de funcionament en gran quantitat de contes i,

molt especialment, a la novel·la *Ronda naval sota la boira*, «l'exemple més complex i elaborat de tota la producció caldersiana». Aquest estudi atent i complet demostra «que el tret distintiu que caracteritza la literatura de Pere Calders no són els tòpics de gènere, sinó la seua transgressió, és a dir, la paròdia». Tant la denúncia constant de les convencions del text literari, «tradicionalment implícites i amb voluntat d'invisibilitat en el gènere» en tant que text escrit, com la utilització del lítoe –varietat d'ironia de contrast basada en la impropietat del to expressiu– i els desajustaments entre l'expressió lingüística i l'objecte designat són alguns dels recursos recurrents definitoris de l'obra caldersiana segons l'assagista.

A partir d'aquest estudi sobre la paròdia i la ironia Carme Gregori analitza i fixa també amb detall el peculiar funcionament del llenguatge en la literatura de Calders: des de la desautomatització que provoca la manca de seguiment dels hàbits lingüístics col·lectius, passant per la concentració en la materialitat del llenguatge i l'efecte de resemantització provocat per visions inusuals del món, fins a «la denúncia del potencial de significació latent en les paraules» que «obliga a repensar els mecanismes d'aprehensió del món i, en conseqüència, a replantejar des de la base la visió que tenim de les coses».

El llibre de Carme Gregori compleix amb escreix l'objectiu que l'autora recorda haver-se proposat en iniciar-lo en unes breus, concentrades i útils conclusions: «resoldre tot un seguit d'interrogants sobre la relació entre l'obra de Calders i la literatura de tradició fantàstica que la bibliografia caldersiana deixa sense resposta satisfactòria». L'estudiosa s'havia imposat com a principal objectiu «trobar una de les claus de volta» essencials per a bastir una interpretació fonamentada de la literatura de l'autor a través de l'anàlisi d'uns elements que, per la recurrència d'ús, se'ns apareixien com «un factor determinant a l'hora de comprendre la poètica caldersiana». És evident que aconsegueix, molt per damunt de les pròpies imposicions, despertar en el lector la curiositat i el goig de la comprensió intel·lectual d'un autor tradicionalment poc i mal comprès, per bé que «ja als anys trenta, es plantejava les convencions i els límits de l'aprehensió i la representació de la realitat com a matèria literària i que tenia una sòlida cultura». Per aquest camí podem concloure que Gregori ha enderrocat amb aquest llibre aquella imatge fal·laç de Calders a què al·ludia a l'inici d'aquestes ratlles, «sostinguda per la part més mediàtica de la crítica», basada «en l'emfasització i banalització dels aspectes més visibles de la seua proposta literària: fantasia i paròdia, convertits en els ingredients fonamentals d'una fórmula lleugera, apta per a un consum de moderada exigència intel·lectual».

L'estudi de Gregori és, a partir d'ara, de consulta i referència obligades en qualsevol treball sobre Calders. Fonamental per a qui vulgui reiniciar-se en una comprensió de l'autor clara i exempta de prejudicis. Gregori no només afora alguns llocs comuns interpretatius, aporta coordenades fonamentals i sistematitza les plurals fórmules i mecanismes literaris i lingüístics de l'escriptor sinó que genera una nova comprensió de la seva obra a partir de la idea d'entendre el món i mirar-lo *caldersianament* i, sobretot, des de l'esforç de resseguir i analitzar, text a text, la poètica de subversió de tòpics amb què generà el seu univers literari.

REFERÈNCIES BIBLIOGRÀFIQUES

- AULET, Jaume (1984): «Introducció». CALDERS, Pere: *Obres Completes. Volum I*. Barcelona: Edicions 62, p.5-26.
- BATH, Amanda (1987): *Pere Calders: ideari i ficció*. Barcelona: Edicions 62.
- CABRÉ, Rosa (ed.) (1997): *Pere Calders o la passió de contar*. Barcelona: Universitat de Barcelona; Vic: EUMO.
- CALDERS, Pere (1995): *Entre la ratlla i el desig. Antologia de textos*. A cura de Jordi Castellanos i Joan Melcion. Bellaterra: Servei de Publicacions de la Universitat Autònoma de Barcelona.

- CAMPILLO, Maria (1988): «El conte». MOLAS, Joaquim (dir.): *Història de la Literatura Catalana. Part moderna. Volum 11*. Barcelona: Ariel, p. 9-43.
- (1990): «Estudi introductorï». CALDERS, Pere: *Unitats de xoc*. Barcelona: Edicions 62, p. 5-25.
 - (1996): «La mirada de Pere Calders». CASACUBERTA, Margarida / GUSTÀ, Marina (ed.): *De Rusiñol a Monzó: Humor i literatura*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, p. 107-120.
- CASTELLANOS, Jordi / MELCION, Joan (2000): *Calders. Els miralls de la ficció*. Barcelona: Centre de Cultura Contemporània de Barcelona / Diputació de Barcelona, Institució de les Lletres Catalanes.
- CASTELLANOS, Jordi (2003): «El fons Pere Calders de la Universitat Autònoma de Barcelona». PUIG, Carme (ed.): *Pere Calders i el seu temps*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, p. 25-42.
- Catalan Review*, 1996, vol. X, núm. 1-2.
- Doctor Honoris Causa Pere Calders. Discurs llegit a la cerimònia d'investidura celebrada a la sala d'actes del Rectorat el dia 27 de maig de 1992*. Bellaterra: Universitat Autònoma de Barcelona, 1992.
- MELCION, Joan (1986): «Cròniques de la veritat oculta», de *Pere Calders*. Barcelona: Empúries.
- (1997): «Introducció». CALDERS, Pere: *Aquí descansa Nevares i altres narracions mexicanes*. Barcelona: Edicions 62, p. 1-32.
- PUIG, Carme (ed.) (2003): *Pere Calders i el seu temps*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat.
- SIMBOR, Vicent (1991): «Ronda naval sota la boira: el pacte del somni». *Miscel·lània Homenatge Enrike García Díez*. València: Universitat de València; Conselleria de Cultura, Educació i Ciència de la Generalitat Valenciana, p. 245-252.